

ATEŞTEN GÖMLEK GİYMEK

21 Mart 2007

KOBİ'ler ancak kamu yararına, planlı kalkınma ve istihdam hedefli bir sanayileşme modeli esas alındığında sanayi içinde önemli bir işleve sahip olabileceklerdir. Oda Yönetim Kurulu Başkanı Emin KORAMAZ'ın, Birgün Gazetesi'nde yayınlanan "Türkiye'de KOBİ Gerçeği" başlıklı yazı dizisi için yaptığı açıklama şöyledir:

TMMOB Makina Mühendisleri Odası, iki yılda bir düzenlediği Sanayi Kongreleri ile sanayileşme politikalarını, Türkiye sanayinin yapısal sorunlarını, küresel rekabet içinde ihracat odaklı sanayileşmeyi, teknoloji ve araştırma geliştirmenin sanayileşme içindeki yerini tartışmakta ve sonuç raporları ile de değerlendirmeleri ortaya koymaktadır.

Planlı kalkınmanın terk edildiği bir ülkede, ülke kaynaklarının rasyonel kullanımı mümkün olmadığı için, kamu yararına bir sanayileşme stratejisinin saptanması da mümkün değildir. Neo liberal politikalar öncelikle kâr motivasyonunu esas alan bir "pazar ekonomisini" güdüleyecek; istihdam, sağlık, beslenme, eğitim ve konut temini v.s. temel sorunlarda çözümler üretmeyecek; halktan, geniş emekçi kesimlerden yana olmayacaktır.

Neo liberalizmin yükselişi ile devlet tarafından piyasa işleyişine getirilen tehditler, sınırlamalar kaldırılmıştır. Bu sınırlamalar, toplumsal güç dengelerini korumak, çevreyi gözetmek, istihdamı sağlamak, ulusal ekonominin kalkınma gereksinimlerini karşılamak v.b. amaçlarla getirilmiştir. Bunların kaldırılması her dengenin piyasanın araçlarına bırakılması demektir. Tekelci sermaye, kârın maksimize

"Planlı kalkınmanın terk edildiği bir ülkede, ülke kaynaklarının rasyonel kullanımını mümkün olmadığı için, kamu yararına bir sanayileşme stratejisinin saptanması da mümkün değildir"

olmasının önündeki engelleri kaldırarak sanayileşmeye, yatırımlara, istihdama ve kaynakların kullanımına yalnızca bu gözlükle bakacaktır. Küresel rekabetin ulusların sınırlarını kaldırmaya yönelik, yönetimleri yalnızca finansmanın hızlı dolaşımını sağlayacak yasaları çıkaracak bir araç olarak gördüğü günümüzde; "Sosyal Devlet" kavramı da tamamen rafa kaldırılmıştır.

Bu bağlamda finansal bütünleşmenin yanı sıra uluslararası yatırımların artması, çok uluslu tekellerin şirketler kurup, mevcut şirketleri satın almaları, üretim amaçlı veya pazarlamaya yönelik yatırım yapmaları, yani doğrudan yabancı sermaye varlığı da küreselleşmenin doğal sonucu olmaktadır.

Dünya ekonomisinde üretim, ticaret ve finansman akışına yönelik bu entegrasyon, özellikle Türkiye gibi ülkelerde ekonomiyi, toplumsal ve siyasi yapıyı derinden etkilemektedir. Küreselleşmenin mantığı, ulusal devlet, ulusal planlama, ulusal kalkınma ve ulusal ekonomi ile ulusal kültürün ortadan kalkması yönündedir. Böylece dünya nüfusunun % 1'ini oluşturan "tekeller", dünya gelirinin % 50'sini ele geçireceklerdir. Gerisi onlar için önemli değildir.

Sanayileşme ve KOBİ'ler de küresel rekabet içinde ele alındığında, dünya bir uçtan öteki uca bir montaj bandıdır, tekeller bilgiyi ve teknolojiyi elde bulunduran, finansmanı istediği biçimde ve kârı maksimize edecek tarzda kullanan "ana firmalar" durumundadır. KOBİ'ler ise onların direktifi altında, belirli parçaları empoze edilen fiyatlarla

KOBİ'LER GÜÇLENİP YAYGINLAŞIRSA TEKELLER AŞILIR

22 Mart 2007

Birgün Gazetesi'nde yayınlanan "Türkiye'de KOBİ Gerçeği" başlıklı yazı dizisi için Oda Yönetim Kurulu Başkanı Emin KORAMAZ ile bir röportaj yapıldı. Odanın yıllardır KOBİ'lere dönük yaptığı araştırmaların ve çalışmaların değerlendirildiği röportajın tamamı aşağıda verilmektedir.

Makina Mühendisleri Odası, KOBİ'lerle ilgili yıllardır önemli çalışmalar yapıyor, bu çalışmalara niye bu kadar önem verdiniz?

TMMOB Makina Mühendisleri Odası çalışma programlarında, ülke sorunlarına yönelik çalışma ve etkinliklerin başında sanayileşmeye ilişkin politika ve stratejilerin saptanması ve bu görüşlerin kamuoyuna duyurulması gelmektedir. Makina mühendisliği, meslek disiplini olarak sanayi sektörünün her alanında yer almakta ve sanayinin gelişip istihdam ve refah yaratmasında mühendislerin önemine inanmaktadır.

1962 yılında bu yana yapılan Sanayi Kongrelerinde, özellikle makine imalat sanayi ele alınmış ve bu sektörde yer alan KOBİ'lerin, sanayileşme sürecindeki işlevleri ve rolü ortaya konulmuştur. 1987 yılından sonra, her iki yılda bir yapılan TMMOB Sanayi Kongrelerinin sekreteryasını üstlenen Makina Mühendisleri Odası, konuyu tüm boyutu ile ele almış, bilim adamları, iktisatçılar ve mühendisleri kapsayan geniş bir kadro ile sektörün her alanını irdeleyerek, analiz etmiştir.

Hemen her sanayi kongresinde KOBİ'ler çeşitli yönleriyle incelenmiş, araştırma raporları hazırlanmış, panel ve oturumlarda kapsamlı olarak tartışılmış ve çözüm önerileri getirilerek, görüşlerimiz kamuoyuna duyurulmuştur.

Odamız yayınları içerisinde KOBİ'lere yönelik El Kitabı, rapor, bülten ve yazıların sayısı oldukça fazladır. Küçük sanayi sitelerinde ve organize sanayi bölgelerinde anketler ve envanter çalışmaları yapılmış, mühendis istihdamı çıkarılmış ve sorunları dile getirilmiştir. Ayrıca KOBİ'lerin örgütlenmesi, eğitim ve araştırmaların yapılmasında ilgili

»Bilimi ve teknolojiyi esas alan, Ar-Ge ve inovasyona ağırlık veren, dış giridire bağımlı olmayan, rasyonel işletmeler kurulmasına yönelik, istihdam odaklı ve planlı bir kalkınmayı öngören sanayileşme politikaları uygulandı. KOBİ'ler ekonomide ağırlık kazanır

KOBİ'ler güçlenip yaygınlaşırsa tekeller aşılır

»Tekelleşme ve yoğunlaşmanın, kamusal değerlerin özelleştirilip talan edilmesinin önüne geçmek, kamu yararına bir sanayileşme politikasının saptanıp uygulanması ile gerçekleştirilebilir. Bu bağlamda KOBİ'lerin yeniden yapılması ve desteklenmesi bir anlam taşıyacak

»Uzun vadede-Ordu'nun farklı kredi sistemi geliştirilmeli

»Var olan büyük işletmelerin ve Ar-Ge çalışmalarının desteklenmesiyle, yerli mal üretenlerin sayısının artırılması, yerli mal kullanılması ve yerli malın kullanılmasını teşvik etmeye yönelik çalışmalar yapılmalıdır. Bu bağlamda KOBİ'lerin yaygınlaşması ve güçlenmesi, tekellerin aşılmasına yardımcı olacaktır. KOBİ'lerin yaygınlaşması, istihdamı artırarak, refahı artırarak, ülkeyi kalkındırarak katkı sağlayacaktır. KOBİ'lerin yaygınlaşması, istihdamı artırarak, refahı artırarak, ülkeyi kalkındırarak katkı sağlayacaktır.

»KOBİ'lerin yaygınlaşması, istihdamı artırarak, refahı artırarak, ülkeyi kalkındırarak katkı sağlayacaktır. KOBİ'lerin yaygınlaşması, istihdamı artırarak, refahı artırarak, ülkeyi kalkındırarak katkı sağlayacaktır.

kuruluşlarla ortak toplantılar, seminer ve sempozyumlar, paneller yapılmıştır. Odamıza kayıtlı mühendislerin yaklaşık % 25'i imalat sektöründeki KOBİ'lerde çalışmaktadır. Odamızda düzenlenen eğitim programlarının büyük bölümü bu alandaki meslektaşlarımıza yönelik olmuştur. Türkiye'de üyelerine, meslek içi eğitim yaptıran kuruluşların başında MMO gelmektedir. Üyelerinin mesleki bilgi, deneyim ve gelişme sürecinde meslek bilincini artırmak ve sanayileşmeye katkılarını yoğunlaştırmak ilkelimizimiz başında yer almaktadır. Ülke yararları doğrultusunda, IMF ve Dünya Bankası etkilerinden arınmış kaynaklarımızı rasyonel olarak kullanan, istihdam ve refahı arttıran, ülkenin tüm bölgelerinde dengeli bir sanayileşme politikasının saptanması ve yatırımlarda söz sahibi, yöneten ve denetleyen mühendis kadrolarının yer aldığı bir değişimi öngören Odamız bundan böyle de bu amaçlar doğrultusunda çalışmalarını sürdürecektir.

“Odamızda düzenlenen eğitim programlarının büyük bir bölümü bu alandaki meslektaşlarımıza yönelik olmuştur”

KOBİ'lerle ilgili çalışmalara Odamız önem vermektedir. Zira ülkemizde imalat sanayiinin gelişmesinde KOBİ'lerin işlevinin ve rolünün bilincindedir. Mühendislerin hemen her küçük işletmede istihdam edildiği, teknolojinin ve Ar-Ge çalışmalarının gelişme sürecinde önemli görevler üstlenen bir yeniden yapılanma ve kurumsallaşmada MMO'nun çalışmaları ve hizmetleri ön plandadır.

Sizce ekonomide KOBİ'lerin ağırlığının olması daha adil bir gelir dağılımı için bir fırsat olabilir mi?

İmalat sektöründeki KOBİ'ler, sanayi istihdamının % 60'ını sağlamaktadır. Buna karşılık katma değerden % 30'un altında bir pay almaktadır. Tüm işletmelerin % 99,5'ünü oluşturan küçük ve orta işletmeler, nitelikli işgücünün % 27'sini çalıştırmakta, işletme başına 0,7 mühendis istihdam etmektedirler. 2006 yılında KOBİ kredilerinin toplam kredilerdeki payı % 12 civarındadır. Yatırımlardaki payı ise % 25'in altındadır. Özetle denilebilir ki; KOBİ'ler ekonomiye ve topluma çok vermekte, az almaktadır. Ölçekleri küçük (1-9) işçi çalıştıran KOBİ'lerin toplam KOBİ'ler içindeki oranı % 99'dur. Bu işletmeler dağınık, geri teknoloji (düşük teknoloji seviyesinde) pazarlamada büyük işletmelere bağımlı ve fason çalışan bir görünüme sahiptirler. Sanayileşme politikalarının IMF ve Dünya Bankası güdümünde tespit edilmesi, teşviklerden yararlandırılmamaları, geleneksel yapılarını kuramamaları, her kriz döneminde bu işletmeleri derinden etkilemekte ve ana firmalara bağımlılıkları giderek artmaktadır.

Bilimi ve teknolojiyi esas alan, Ar-Ge ve inovasyona ağırlık veren, dış girdilere bağımlı olmayan, rasyonel işletmeler kurulmasına yönelik, istihdam odaklı ve planlı bir kalkınmayı öngören sanayileşme politikaları uygulandığında, KOBİ'ler ekonomide önemli bir rol oynayacaklardır. Bölgesel kalkınma politikaları ile de dengeli bir sanayileşme, yüksek katma değerli bir üretimi mümkün kılacak bir eksene oturtulursa gelir dağılımının daha adil bir yel-

pazede, çalışanlara yönelik bir büyümeyi getireceği açıktır. Böylece sanayi yatırımlarında daha rasyonel seçimler yapılabilecek, ülkenin doğal kaynakları değerlendirilebilecek, stratejik hammaddeler dışarıya peşkeş çekilmeyecek ve üretimin belirli sermaye gruplarında toplanması önenebilecektir. Tekelleşme ve yoğunlaşmanın, kamusal değerlerin özelleştirilip talan edilmesinin önüne geçmek, kamu yararına bir sanayileşme politikasının saptanıp uygulanması ile gerçekleşebilir. Bu bağlamda KOBİ'lerin yeniden yapılanması ve desteklenmesi o zaman bir anlam taşıyacaktır. Eğitim ve araştırma ile üniversite-bilim kurumları destekli bir teşvik politikası böyle bir yapılanma içinde KOBİ'leri gerçek yerine oturtacaktır. Bu da halktan yana bir politik erkin uzun vadeli programıyla örtüşmektedir. Odamız bu konudaki görüşlerini yayınlarında ve Sanayi Kongrelerinde açıklamış olup, bu çalışmalarını sürekli kamuoyuna duyurmaktadır.

Türkiye'de KOBİ'lere yönelik teşvikler hem yetersiz hem de olanlardan yeterince yararlanılmıyor, bunun nedenleri?

Türkiye'de KOBİ'lere yönelik teşvikler kağıt üzerinde kapsamlı ve yeterli görünmektedir. Ancak gerçek tamamen farklıdır. 2006 yılı BDDK raporunda 80.000 YTL kredi limitine göre toplam krediler içindeki “küçük krediler payı” % 30'dur. Buradan tüketici kredileri ve kredi kartlarının payı çıkarılırsa KOBİ kredileri % 12 olarak saptanmıştır. Bu krediler 80.000 YTL altında olup orta vadeli ve normal faiz oranıyla verilen finansman teşvikleridir. Bu yıl bu oran Hindistan'da bile % 18 civarındadır (toplam kredilerdeki KOBİ kredileri payı).

En önemli kredi kaynağı olan HALK BANKASI hemen hemen devreden çıkarılmıştır (Blok satışlar dolayısıyla). Bunun dışında bazı bankalar kredi portföylerinin bir kıs-

“Tüm işletmelerin % 99,5'ünü oluşturan küçük ve orta işletmeler, nitelikli işgücünün % 27'sini çalıştırmakta, işletme başına 0,7 mühendis istihdam etmektedirler”

minı KOBİ'lere açmış görünmektedir. Ancak öncelikle KOBİ'lerin mevcut borçları devreye girmekte, kurumsallaşmaları öngörülmekte ve teminatlar ön plana çıkmaktadır. “Yeniden yapılanma” programının ne kadar gerçekçi olduğu tartışıldığında, mikro KOBİ'lerin hiçbir şansı kalmamaktadır. Bugünkü finansman sistemi ve kredi mekanizmaları ile KOBİ'leri teşvik etmek ve büyük işletmelerin karşısında bir güç odağı yapmak mümkün görülmemektedir.

KOSGEB kanalıyla verilen teşvikler, istihdam, eğitim, danışmanlık, ihracat, fuar katılımı, yatırım, pazarlama, bilgi, işbirliği ve Ar-Ge destekleri adı altında çeşitli kategorilere ayrılmıştır. AB fonlarından destekler de söz konusu olmaktadır. Ancak bu teşvik ve kredilerden yararlanan KOBİ sayısı oldukça düşüktür. 2005–2006 yıllarında imalat sanayindeki KOBİ'lerin % 5'i bu desteklerden yararlanabilmiştir.

Burada KOBİ'lerin mevcut yapıları da teşviklerin efektif kullanımını engelleyici bir faktördür. Geleneksel yönetim biçimlerinin kısıtlayıcı yapısı, mühendis istihdamının olmaması, pazarlama ve tedarik yöntemlerindeki zaafılar, ana şirketlere olan bağımlılık, kayıt dışı çalışma ortamı KOBİ'ler önündeki başlıca dezavantajlardır. Sanayileşme politikalarının olmaması mevcut kaynakların ve finansman olanaklarının da rasyonel kullanımını mümkün kılmaktadır. Dolayısıyla KOBİ'ler hem yeteri kadar teşvik ve destekten yararlanamamakta hem de aldığı teşvikleri yerinde ve yeterli ölçüde kullanamamaktadırlar.

AR-GE teşviklerinin yeterli olduğunu söyleyebilir misiniz, yetersizse bunun için neler yapılmalı, Odanızın çalışmaları neler?

Sanayileşmenin ve yüksek katma-değerli ürünlerle rekabete girmenin araçlarında biri de inovasyon ve Ar-Ge ça-

“Makro plan çerçevesinde sektörün bütünü ele alınarak, KOBİ'lerin desteklenmesi için farklı teşvik ve finansman araçları gerektiği açıktır”

alışmalarının yaygınlaştırılması ile GSMH içindeki oranlarının artırılmasıdır. Firma düzeyinde düşünüldüğünde, ciro içindeki Ar-Ge harcamalarının payının büyümesi de aynı anlamı taşımaktadır. Türkiye genelinde sanayi GSMH'nin ortalama olarak % 0,7'si Ar-Ge'ye ayrılmaktadır. KOBİ'lerde ise bu oran % 0,3 civarındadır. Bu durumda firmaların teknolojik gelişme içinde olması veya ürün geliştirme/yeni ürün çalışmasında başarıya ulaşması zor görünmektedir. Özgün ürün yapamayan, imalat sürecinde veya ürün geliştirmede yenilikçi buluşları geliştirmeyen firmaların ayakta kalması oldukça zor görünmektedir.

Türkiye genelinde TÜBİTAK ve TTTGV Ar-Ge teşvik ve kredilerinden yararlanabilen KOBİ'lerin sayısı sınırlıdır. Hem destek miktarı sınırlıdır, hem de mutlaka firmanın önemli ölçüde öz kaynak ayırması gerekmektedir. Bu durum KOBİ'lerde Ar-Ge desteklerini KOSGEB finansmanı ile sınırlandırmaktadır. Bu destekler de KOBİ'lerin birleşip “ortak çalışma” veya “ortak proje” üretmelerini zorunlu kılmaktadır. Firmalarda Ar-Ge alt yapısı gelişmemiştir, Ar-Ge yetenekleri sınırlıdır. Ar-Ge mühendisi ve araştırmacı istihdamı yapamamaktadırlar. Üniversite işbirliği verimli işlememektedir. Burada MMO'nun koordinasyonu önem taşımaktadır. Ar-Ge kültürünü geliştirip, geniş bir biçimde KOBİ'lere yaymak için eğitim çalışmalarına hız verilmelidir. Türkiye'de ulusal ve bölgesel Ar-Ge organizasyonları, ikili kurumların birlikte çalışmaları ile ortam bulacaktır. Ancak her şeyden önce; Yüksek Bilim ve Teknoloji Kurumu'nu hayata geçirecek bir bilim politikası ortaya konulmalıdır. Bu organizasyon siyasi erkin desteği ile bağımsız bir yapılanmadan geçmelidir. MMO böyle bir organizasyonun motive edici kurumları arasında yer alabilecektir. Her şeyden önce Türkiye sanayinin fasonlaşma olgusundan kurtulabilmesi, bağımsız bir Ar-Ge kurumsallaşmasından geçen, kamu yararına oluşturulacak ve planlı bir kalkınmayı öngören sanayi ve bilim politikaları ile mümkündür.

“Tekelleşme ve yoğunlaşmanın, kamusal değerlerin özelleştirilip talan edilmesinin önüne geçmek, kamu yararına bir sanayileşme politikasının saptanıp uygulanması ile gerçekleştirilebilir”

Bugün tüm dünyada ve Türkiye’de neo-liberal politikalar sermayenin merkezileşmesini öne koyuyor. Bu çerçevede KOBİ’lerin ekonomideki yerinin artması bu merkezileşmeyi durduracak ve gelir dağılımını düzeltecek bir gelişme olarak yorumlanabilir mi?

Makina Mühendisleri Odası sanayileşme konusundaki görüşlerini net olarak ortaya koymuş, yayınları, basın bültenleri ve sanayi kongreleri ile bu konudaki politika ve uygulamaları değerlendirmiştir. Eleştirilerini makro ve mikro düzeyde, mevcut veriler ile dile getirerek sanayinin yapısını, dışa bağımlılığını, sorunlarını araştırmalarla ortaya koymuştur. Çözüm önerilerini de objektif ve bilimsel kriterlerle kamuoyuna sunmuştur.

Ülkemizdeki sanayileşme evreleri ve politikaları, 1960’larda uygulanan planlı dönem, ithal ikameci yatırım teşvikleri, 1980’lerde ihracat öncelikli sanayileşme ve pazar ekonomisine açılımla gümrük birliğine girişin bütünleşmesi, AB entegrasyonu sürecinde dışa bağımlılığın artması ve IMF–Dünya Bankası güdümünde yatırımların ve üretimin engellenmesi süreci MMO Sanayi Kongrelerinde tartışılmış ve eleştirilerek çözüm yolları araştırılmıştır.

Küresel rekabete açılan ihracat modeli, girdilerde dışa bağımlılığı, ithalata açılan iç pazarda üretimin fasonlaşmasını ve yatırımların giderek azalmasını körüklemiş ve sanayi sektörünü ekonominin önceliklerinden çıkarmıştır. Plan, kalkınma, kamu yararı, gelir dağılımının adil olması, yüksek katma değer, istihdamın arttırılıp işsizliğin azaltılması olgularının rafa kaldırılması, bu politikanın sonuçları olmaktadır. Aynı zamanda ekonomide ve özellikle sanayide tekelleşme eğilimleri hızlanmış, toplumun % 5’lik kesimi GSMH’nın % 30’unu ele geçirmiştir. Bu durum sanayi kuruluşlarının, yerli tekellerin veya doğrudan yabancı sermayenin eline geçmesiyle gelişimini sürdürmektedir.

KOBİ’ler tüm sanayileşmiş ve/veya sanayileşmekte olan ülkelerde önemli bir yere sahiptir. KOBİ’lerin güçlenmesi ve yaygınlaşması, tekelleşmeye karşı bir subap görevini yerine getirecektir. Ancak ülkelerin bu konuda uyguladıkları sanayi politikası ve buna ilişkin ekonomik kararlar, yoğunlaşmaya karşı siyasi erkin ortaya koyduğu program, temel taşı niteliğindedir. Dışa bağımlı politikalar ve tekellerin

merkezileşmeye gidişi ile neo liberal politikalar tam bir bütünlük yaratmakta ve KOBİ’lere yaşam hakkı bırakmamaktadır. KOBİ’lerin yeniden yapılanması, yukarıda belirttiğimiz uygulamalarla uyuşmamaktadır.

Daha önce belirttiğimiz gibi, MMO tarafından değerlendirilen ve çözüm yolları belirtilen sanayileşme politikaları uygulanmadığı sürece KOBİ’lerin bir güç odağı oluşturması oldukça zor görünmektedir. Bu çerçevede sanayinin içinde önemli bir yeri olan KOBİ’ler düşük katma değerli ürünlerle fasonlaşma sürecini aşmak ve tekeller karşısında bir denge unsuru olmak zorundadırlar.

Var olan teşvik sistemine ve AR-GE çalışmalarının desteklenmesine alternatif teşvik önerileriniz var mı?

Bugün KOBİ’lere verilen teşvikler ve krediler, ülkemizde halen IMF ve Dünya Bankasınca saptanan programlar çerçevesindeki ekonomik önceliklere göre belirlenmektedir. Bu konuda Odamız, KOBİ sorunlarını ve olması gerekenleri değerlendirmekte, siyasi erkin egemen ekonomik-finans güçleri ile oluşturduğu stratejinin kamu yararına olmadığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla teşviklerin nasıl olacağı ve nasıl uygulanması gerektiği, yeni bir perspektifle ortaya konacak ekonomik politikalarla çizilebilir. Makro plan çerçevesinde sektörün bütünü ele alınarak, KOBİ’lerin desteklenmesi için farklı teşvik ve finansman araçları gerektiği açıktır. Bu bağlamda ele alındığında;

- KOBİ’lerin hammadde tedarik sistemi, “ortak satınalma” stratejisi ile daha düşük maliyette girdi sağlayacak şekilde kurulmalıdır.
- Elektrik enerjisi, doğal gaz, işçilik gibi maliyeti etkileyen unsurlara “sübvansiyon” sağlamak mümkündür.
- İnovasyon ve Ar-Ge teşvikleri, “danışman havuzu”, “ortak araştırma merkezi” v.s. gibi KOBİ’lere maliyeti minimize edecek bir şekilde oluşturulabilir.
- KOBİ’lerin finansmanında vergilendirme de göz önüne alınarak “uzun vadeli–düşük faizli” kredi uygulamaları gerçekleştirilebilir.

Bu desteklerin, ülkede uygulanacak sanayi politikaları ve doğrudan kaynak aktarılacak kesimlere yönelik planlama araçları ile ilgili olduğu belirtilmelidir.